

УДК 621.1.016

T.B. Морозюк

Берлінський технічний університет, Німеччина

НОВЫЙ ЭТАП В РАЗВИТИИ ЭКСЕРГЕТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В последние десятилетия эксергетический метод термодинамического анализа стал неотъемлемой частью научных исследований, особенно проводимых в области холодильной техники. Известно, что информация, полученная при проведении эксергетического анализа недоступна при использовании других видов анализа, например, энергетического. Однако эксергетический анализ не лишен недостатков и ограничений. Преводолеть эти недостатки и расширить возможности эксергетического анализа возможно путем его углубления. Это будет также способствовать внедрению эксергетического анализа в практическую деятельность инженеров-проектировщиков.

Ключевые слова: Эксергетический анализ – деструкция эксергии – углубленный эксергетический анализ.

T.B. Морозюк

Берлінський технічний університет, Німеччина

НОВИЙ ЕТАП У РОЗВИТКУ ЕКСЕРГЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

В останнє десятиліття методи термодинамічного аналізу станом навід'ємною частиною наукових досліджень, особливо в області холодильної техніки. Відомо, що інформація, яку отримано за ексергетичним аналізом, недоступна за іншими видами аналізу, наприклад, енергетичного. Подолати ці недоліки та розширити можливості ексергетичного аналізу можливо шляхом його поглиблення. Такий підхід сприяє втіленню ексергетичного аналізу в практичну діяльність інженерів-проектувальників.

Ключові слова: ексергетичний аналіз – деструкція ексергії – поглиблений ексергетичний аналіз

I. ВВЕДЕНИЕ

Эксергетический анализ указывает на местоположение, величину и источники термодинамических необратимостей в энерго-преобразующей системе. Эта информация является необходимой и достаточной для повышения термодинамической эффективности системы, а также предназначена для сравнения различных энергопреобразующих систем по этим показателям.

Первые широко известные работы по внедрению эксергетического анализа были выполнены под руководством проф. Я. Шаргута (например, [1]) еще в 1960-е годы, значительно расширены и углублены в работах проф. В.С. Мартыновского (например, [2]) и В.М. Бродянского (например, [3]) и на сегодня составляют «золотой фонд» эксергетического анализа в мире. Многочисленные западные публикации, которые также следовали работе Я. Шаргута, не отличались новаторством (например, широко известная монография Т. Котаса [4]). Главным направлением развития эксергетического метода в то время были вопросы расчета эксергии потока, особенно химической эксергии для газов, жидкостей и твердых тел. Эксергетический анализ, как таковой, основывался на эксергетическом балансе (для отдельного элемента системы или для системы в целом), записанным в терминах входящей и выходящей эксергии

$$E_{ex} = E_{вых} + \Delta E, \quad (1)$$

с последующим определением эксергетического КПД

$$\varepsilon = \frac{E_{вых}}{E_{ex}}. \quad (2)$$

Основные выводы по усовершенствованию энергопреобразующей системы осуществлялись на основании анализа величин ΔE (потерь эксергии в компоненте) и эксергетического КПД системы в целом.

Необходимо отметить, что этот метод эксергетического анализа используется до сих пор, так как является простым, а следовательно, легко применимым для любых энергопреобразующих и химико-технологических систем (например, [4,5]).

Первым существенным вкладом в развитие эксергетического анализа стало введение понятий «эксергия продукта» и «эксергия топлива» [6-8]. Таким образом эксергетический анализ получил логическое развитие. Каждый термодинамик соглашается, что не все входящие эксергетические потоки представляют собой «топливо» и не все выходящие потоки могут ассоциироваться с «продуктом». Одновременно с этим, понятие «эксергетические потери» как единое слагаемое также претерпело изменения. Современный эксергетический анализ различает понятия «деструкция эксергии» (E_D) и «потери эксергии» (E_L) [7,8], где

$$\Delta E = E_D + E_L. \quad (3)$$

Деструкцією ексергії (англ. – *exergy destruction*) описують необратимості, имеючі місце в кожному елементі системи, не розрізняючи їх, як раніше, на внутрішні і зовнішні [1-5], що являється достатньо неоднозначним і не завжди необхідним.

Потери ексергії (англ. – *exergy losses*) виникають при тепловому взаємодействії елемента системи з оточуючою средою через кожухи або сбросами (тепловими і/або хіміческими) в оточуючу среду. Потери ексергії залежать від типу та конструкції апарату, а також від температурного рівня роботи. Для упрощення аналізу термін E_L для елемента системи приравнюють нулю ($E_{L,k}=0$). Термін $E_{L,tot}$ існує тільки для системи в цілому [7,8].

Ітак, в сучасному ексергетичному аналізі, ексергетичний баланс записується в такому вигляді

$$E_{F,k} = E_{P,k} + E_{D,k} \quad (4a)$$

для k -го елемента системи та для системи в цілому

$$E_{F,tot} = E_{P,tot} + E_{D,tot} + E_{L,tot} \quad (4b)$$

де $E_{D,tot} = \sum_k E_{D,k}$.

Далі розраховуються ексергетичні критерії:

- деструкція ексергії $E_{D,k}$;
- потери ексергії, $E_{L,tot}$;
- ексергетичний КПД

$$\varepsilon_k = \frac{E_{P,k}}{E_{F,k}} = 1 - \frac{E_{D,k}}{E_{F,k}}; \quad (5a)$$

і

$$\varepsilon_{tot} = \frac{E_{P,tot}}{E_{F,tot}} = 1 - \frac{E_{D,tot} + E_{L,tot}}{E_{F,tot}}; \quad (5b)$$

- *относительна деструкція ексергії*

$$y_{D,k} = \frac{E_{D,k}}{E_{F,tot}}; \quad (6)$$

- *относительні потери ексергії*

$$y_L = \frac{E_{L,tot}}{E_{F,tot}}; \quad (7)$$

- *доля деструкції ексергії в k -ому елементі системи до загальної деструкції ексергії в системі*

$$y_{D,k}^* = \frac{E_{D,k}}{\sum_k E_{D,k}}; \quad (8)$$

II. СОВРЕМЕННИЙ ЕКСЕРГЕТИЧЕСКИЙ АНАЛІЗ

При розгляданні ексергетичних критеріїв, необхідно відповісти на три питання:

1. Який критерій краще всіх характеризує ефективність елемента з точки зору термодинаміки?
2. Який критерій має бути використований при порівнянні ефективності подібних елементів в

пределах однієї системи чи в різних системах?

3. Який критерій має бути використований для порівняння ефективності різних (не подібних) елементів?

Деструкція ексергії представляє собою численне значення термодинаміческої необратимості. Ця величина може бути використована тільки для порівняння елементів в пределах однієї енергопреобразувальної системи. Дополнительний питання: «Всегда ли елемент системи с высоким значением $E_{D,k}$ является «худшим» и требует усовершенствования? С точки зрения ранних версий эксергетического анализа, ответом будет «да», поскольку эксергетический КПД, рассчитанный по уравнению (2), не имеет логического смысла и лишь объединяет переменные эксергетического баланса.

Неоднократно доказано, что єдинственный критерій, який однозначно характеризує ефективність компонента з точки зору термодинаміки – це *ексергетичний КПД*. Ексергетичний КПД має використовуватися також для порівняння подібних компонентів, працюючих в аналогичних умовах в пределах однієї системи чи в різних системах. Для порівняння неподібних компонентів єдиний критерій – це *относительна деструкція ексергії* $y_{D,k}$. Снова вернемся до поставленому дополнительному питанню. С точки зору сучасного ексергетичного аналізу (уравнення (4)) для визначення ексергетичного КПД, відповідь буде іншою: «Возможно, але не завжди». Величина $E_{D,k}$ завжди має аналізуватися в зв'язку з ε_k . Рассмотримо два випадки, предположивши, що значення $E_{D,k}$ велике: значення ε_k низьке та значення ε_k високе. Якщо високе значення $E_{D,k}$ поєднується з низьким значенням ε_k , то, безумовно, цей елемент системи є «худшим» та потребує усовершенствування. Однак поєднання високих значень $E_{D,k}$ та ε_k свідчить про те, що, незважаючи на високі абсолютні значення необратимостей в компоненті, цей компонент достатньо совершенений з термодинамічної точки зору, а високе значення $E_{D,k}$ може бути причиною, наприклад, великого масового расходу робочої речовини. На цьому прикладі читач може спостерігати відмінні відмінності, отримані при використанні ексергетичного аналізу, заснованого на концепції «входящих-вихідящих потоків» та концепції «ексергія продукту – ексергія топлив».

Неправильним було б стати про тим, що величина $E_{D,k}$ відіграє другорядну роль. Іменемо, що зниження значення $E_{D,k}$ в кожному елементі системи – головна задача термодинамічного усовершенствування енергопреобразувальної системи. Проблемна ситуація для науковця та інженера: «Величина $E_{D,k}$ вже встановлена. Що необхідно зробити для її зменшення? Наскільки можна зменшити цю величину?». Напомним, що зменшення величини $E_{D,k}$ має сенс тільки тоді,

гда, коли $E_{D,tot} = \sum_k E_{D,k}$ також стає меншою, а слід $E_{D,k}=0$ неможливо.

Ітак, ми столкнулися з обмеженням виводів, отриманих під час проведення ексергетичного аналізу, а, следовательно, з обмеженнями прикладного значення ексергетичного аналізу.

III. УГЛУБЛЕННИЙ ЕКСЕРГЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Углублення ексергетичного аналізу необхідно з точки зору розширення його можливостей, передусім, залежно від прикладного значення.

В кожному елементі енергопреобразуючої системи тільки части термодинамічних необратимостей може бути устранина. Цей факт обговорювалося неоднократно, починаючи з ранніх версій ексергетичного аналізу [1-5]. Очевидно, що з-за технологіческих обмежень, залежно від, наприклад, використанням матеріалами і/або стоямостю матеріалів та виробничих процесів, значення ексергетичного КПД k -го елемента системи досягає свого максимуму та дальніші інвестиції в створення цього елемента уже не сподіваються привести до його термодинамічного совершенствування. Частина деструкції ексергії, яка незалежно від совершенствування компонента все ще буде присутнім, називається *неизбежною* (англ. – *unavoidable – UN*) та буде присутнім в компоненті. Ось інша частина деструкції ексергії – *устранювана* (англ. – *avoidable – AV*)

$$E_{D,k} = E_{D,k}^{AV} + E_{D,k}^{UN}. \quad (9)$$

Усі зусилля дослідників та інженерів повинні спрямовані на устранимі частини. Як відрізняти неизбежну частину деструкції ексергії?. В практичному застосуванні це означає, що необхідно вибирати такі термодинамічні параметри k -го елемента, щоб отримати максимальний ексергетичний КПД. Подробна методологія описана в [8]. Очевидно, що ця процедура залежить від більш чи менш випадковими рішеннями та припущеннями, однак такий підхід дозволяє, особливо для пояснення шляхом усовершенствування енергопреобразуючої системи.

Величина деструкції ексергії в елементі залежить від двох факторів: необратимостей, викликаних недоведеністю самого елемента та необратимостей, викликаних недоведеністю інших елементів, входящих в систему. Цей факт також упоминається в ранніх публікаціях, присвячені ексергетичному аналізу [1-5], однак теорія та методологія розділення деструкції ексергії на внутрішньо залежну (англ. – *endogenous – EN*) та зовнішньо залежну (англ. – *exogenous – EX*) частини була розроблена лише недавно [9,10]

$$E_{D,k} = E_{D,k}^{EN} + E_{D,k}^{EX}, \quad (10)$$

де $E_{D,k}^{EN}$ – частина деструкції, яка виникає виключно через необратимість в k -му елементі енергопреобразуючої системи, в предположенні,

що інші елементи функціонують ідеально; $E_{D,k}^{EX}$ – частина деструкції ексергії, яка виникає в k -му компоненті системи через присутність необратимостей в інших компонентах системи.

При використанні концепції внутрішньо-залежної та зовнішньо-залежної частин деструкції ексергії виникає можливість проаналізувати вплив елементів енергопреобразуючої системи один на одного.

Величини внутрішньо-залежної та зовнішньо-залежної частин деструкції ексергії необхідно використовувати для розробки стратегії усовершенствування системи таким чином:

- при $E_{D,k}^{EN} > E_{D,k}^{EX}$, необхідно зробити акцент на усовершенствування окремого компонента;
- при $E_{D,k}^{EN} < E_{D,k}^{EX}$, компонент може бути усовершенствовано «автоматично» через усовершенствування інших компонентів в складі системи.
- при $E_{D,k}^{EN} = E_{D,k}^{EX}$, слід переходити до розгляду інших елементів системи, так як усовершенствування одного з елементів обов'язково вплине на величину деструкції ексергії в розглянутому елементі, т.е. приведе до двох випадків аналізу.

Розрахунок деструкції ексергії в елементах енергопреобразуючої системи з розділенням її на внутрішню та зовнішню залежні частини є дуже важливим для проведення проектного аналізу та оптимізації та, на перший погляд, чрезважко легким. Попытки авторів створити єдину інженерну методику на основі теоретических розробок виявили складності, які виникають на шляху будь-якого дослідника та інженера. Для холодильних машин методологія детально викладена в [9,10]. В основу методології положено «метод циклів», предложенний В.С. Мартыновским [2].

Очевидно, що обидві напрямки в розділенні деструкції ексергії, що представляють собою углубленний ексергетичний аналіз, повинні бути об'єднані. В цьому випадку виникають чотири частини деструкції ексергії: *внутрішньо залежна неизбежна* ($\dot{E}_{D,k}^{EN,UN}$) частина деструкції ексергії не може бути зменшена в зв'язку з тим, що вона залежить від технологіческих обмежень k -го компонента системи; *зовнішньо залежна неизбежна* ($\dot{E}_{D,k}^{EX,UN}$) частина деструкції ексергії не може бути зменшена в зв'язку з тим, що вона залежить від технологіческих обмежень інших компонентів енергопреобразуючої системи та фіксованим схемним рішенням; *внутрішньо залежна устранима* ($\dot{E}_{D,k}^{EN,AV}$) частина деструкції ексергії може бути зменшена шляхом усовершенствування k -го компонента системи; *зовнішньо залежна устранима* ($\dot{E}_{D,k}^{EX,AV}$) частина деструкції ексергії може бути зменшена шляхом усовершенствування схемного рішення та/або усовершенствування інших компонентів енергопреобразуючої системи.

IV. ПРИМЕР – ВОЗДУШНАЯ ХОЛОДИЛЬНАЯ МАШИНА

Наиболее красочным примером демонстрации недостатков и ограничений эксергетического анализа в сравнении с углубленным анализом является анализ простейшей воздушной холодильной машины (рисунок 1, таблица 1).

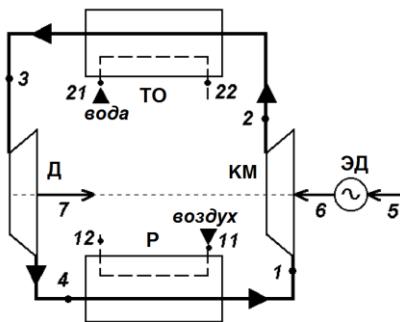

Рисунок 1 – Схема простейшей воздушной холодильной машины: ТО – теплообменник; Д – детандер; КМ – компрессор; ЭД – электродвигатель; Р - рефрижератор

Проанализируем полученные результаты. На основании эксергетического анализа (таблица 2) наиболее уязвимыми элементами являются ком-

Таблица 2 – Современный эксергетический анализ ($\dot{E}_{L,tot} = 12 \text{ кВт}$)

Элемент	$\dot{E}_{F,k}$ [кВт]	$\dot{E}_{P,k}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}$ [кВт]	ε_k [%]
КМ	801	688	113	86
ТО	109	12	97	11
Д	561	427	134	76
Р	47	15	31	33
Машина в целом	448	15	420	3

Таблица 3 – Углубленный эксергетический анализ

Элемент	$\dot{E}_{D,k}^{EN}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{EX}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{UN}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{AV}$ [кВт]	Разделение $\dot{E}_{D,k}^{real}$ [кВт]			
					$\dot{E}_{D,k}^{UN}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{AV}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{AV,EN}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{AV,EX}$ [кВт]
					$\dot{E}_{D,k}^{UN,EN}$ [кВт]	$\dot{E}_{D,k}^{UN,EX}$ [кВт]		
СМ	35	78	25	88	8	17	27	61
ТО	32	65	74	23	24	49	7	16
Д	62	72	28	105	13	15	49	56
Р	31	0	18	13	18	0	13	0

Обратимся к результатам углубленного эксергетического анализа (Таблица 3). Для компрессора и теплообменника $E_{D,k}^{EN} < E_{D,k}^{EX}$, для детандера $E_{D,k}^{EN} = E_{D,k}^{EX}$ и только для рефрижератора $E_{D,k}^{EN} > E_{D,k}^{EX}$ ($E_{D,k}^{EX} = 0$). Это означает, что внутри машины имеется строгая зависимость между необратимостями внутри всех элементов, и только совершенствование рефрижератора не зависит от других элементов системы. Только детандер и компрессор имеют большую перспективу быть

прессор и детандер (большие значения $\dot{E}_{D,k}$), однако величины ε_k для этих элементов достаточно высоки. Низкие значения ε_k соответствуют теплообменнику и рефрижератору, но деструкция эксергии в этих элементах невелика, следовательно, не имеет смысла усовершенствовать эти элементы. Практика исследования воздушных холодильных машин в ОТИХП/ОГАХ показала, что наиболее важными элементами являются детандер и рефрижератор.

Таблица 1 – Термодинамические параметры

По-ток	\dot{m} [кг/с]	T [°C]	p [бар]	e [кДж/кг]
1	4.198	-30	1.00	5.82
2	4.198	154	5.25	163.87
3	4.198	35	5.00	137.85
4	4.198	-54	1.05	16.90
11	9.968	-10	1.00	2.24
12	9.968	-20	1.00	3.80
21	8.015	25	1.50	0.05
22	8.015	40	1.5	1.58

усовершенствован-ными (так как $E_{D,k}^{UN} < E_{D,k}^{AV}$), возможности у теплообменника и, особенно, у рефрижератора невелики.

Сосредоточим внимание на величине $\dot{E}_{D,k}^{AV}$, а точнее на ее составляющих. $\dot{E}_{D,k}^{AV,EX} = 0$ для рефрижератора. Как и ранее, мы подтверждаем факт, что этот элемент может быть усовершенствован сам по себе, и не испытывает влияния со стороны других элементов. Детандер может быть усовершенствован как самостоятельный элемент, так и в

соединении с другими элементами. Реальное усовершенствование компрессора и теплообменника возможно через понижение необратимостей в других элементах. Углубленный эксергетический анализ полностью подтвердил практику усовершенствования воздушных холодильных машин.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В статье рассмотрены недостатки ранних версий эксергетического анализа и ограничения современного эксергетического анализа, а также продемонстрированы преимущества и перспективы углубленного эксергетического анализа, целью которого является расширение информации, полученной исследователями и инженерами-проектировщиками при анализе энергопреобразующей системы, развитию креативности в разработке стратегий при термодинамическом совершенствовании энергопреобразующих систем, частным случаем которых являются холодильные машины и криогенные установки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шаргут Я., Петела Р. Эксергия.- М.: Энергия, 1968.- 278 с.
2. Мартыновский В.С. Циклы, схемы и характеристики термотрансформаторов / под ред. В.М.Бродянского, М.: Энергия, 1979.- 285с.
3. Бродянский В.М., Фратшер В., Михалек К. Эксергетический метод и его приложения.- М.:

Энергоатомиздат, 1988.- 288 с.

4. Kotas T.J. The Exergy Method of Thermal Plant Analysis, Florida, USA: Krieger Publishing Company, Malabar, 1985.
5. Эксергетические расчеты технических систем. Справочное пособие / Под ред. А.А. Долинского и В.М.Бродянского. – Киев: Наукова думка, 1991. – 360 с.
6. Tsatsaronis G. Combination of Exergetic and Economic Analysis in Energy-Conversion Processes / *Energy Economics and Management in Industry*, Proceedings of the European Congress, Algarve, Portugal. Oxford: Pergamon Press. – 1984. – Vol. 1. – P. 151-157.
7. Bejan A., Tsatsaronis G., Moran M. Thermal Design and Optimization.- New York: J.Wiley.– 1996.– 530 р.
8. Тсатсаронис Дж. Взаимодействие термодинамики и экономики для минимизации стоимости энергопреобразующей системы / Под ред. и пер. с англ. Т.В. Морозюк. — Одесса: Студия «Негоциант». – 2002. – 152 с.
9. Morosuk T., Tsatsaronis G. New approach to the exergy analysis of absorption refrigeration machines // *Energy – The International Journal*. – 2008. –Vol. 33 – P. 890-907.
10. Morosuk T., Tsatsaronis G. Advanced Exergetic Evaluation of Refrigeration Machines Using Different Working Fluids // *Energy – The International Journal*. – 2009. – Vol. 34 – P. 2248-2258.

T.V. Morosuk

Technical University of Berlin, Germany

NEW STEP IN THE DEVELOPMENT OF EXERGY ANALYSIS

During last decades, the exergetic method of the thermodynamic analysis became very popular among the researches, particularly working in the field of refrigeration. Well known, that the information obtained from the exergetic analysis cannot be provided by any other methods of thermodynamic analysis, for example, energy analysis. However, the conventional exergetic analysis has some limitations. In order to overcome these limitations, an advanced exergetic analysis has been proposed. The introduction of the advanced exergetic analysis should help engineers and designers in their practical work.

Keywords: Exergetic analysis – Exergy destruction – Advanced exergetic analysis

REFERENCES

1. Shargut Ya., Petela R. Eksbergiya.– M.: Energiya, 1968. – 278 s.
2. Martinovskiy V.S. – M.: Energiya, 1979. – 285.
3. Brodianskiy V.M., Fratsher V., Mikhalek K. – M.: Energoatomizdat, 1988. – 288 s.
4. Kotas T.J. The Exergy Method of Thermal Plant Analysis, Florida, USA: Krieger Publishing Company, Malabar, 1985.
5. Eksergeticheskie raschety tekhnicheskikh sistem. Spravochnoe posobie. / Red. A.A. Dolinskij, V.M. Brodianskiy. - Kiev: Naukova dumka, 1991. – 360 s.
6. Tsatsaronis G. Combination of Exergetic and Economic Analysis in Energy-Conversion Processes / *Energy Economics and Management in Industry*, Proceedings of the European Congress, Algarve, Portugal. Oxford: Pergamon Press. – 1984. – Vol. 1. – P. 151-157.
7. Bejan A., Tsatsaronis G., Moran M. Thermal Design and Optimization. – New York: J.Wiley. – 1996.– 530 p.
8. Tsatsaronis G. Vzaimodeistvie termodinamiki I ekonomiki dlya minimizatsii stoimosti energopreobrazuyuschei sistemy / Red. per. s angl. T.V. Morozuk. – Одесса: Студия «Негоциант». – 2002. – 152 s.
9. Morosuk T., Tsatsaronis G. New approach to the exergy analysis of absorption refrigeration machines // *Energy – The International Journal*. – 2008. –Vol. 33 – P. 890-907.
10. Morosuk T., Tsatsaronis G. Advanced Exergetic Evaluation of Refrigeration Machines Using Different Working Fluids // *Energy – The International Journal*. – 2009. – Vol. 34 – P. 2248-2258.

Отримана в редакції 19.06.2014, прийнята до друку 23.06.2014